

*Ляшенко Лідія Леонідівна,
аспірант кафедри культурології
та культурно-мистецьких проєктів
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
Lidiya_Lyashenko@ukr.net*

ФЕНОМЕН ТАЛАНТУ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ

Мета роботи. Дослідження пропонує порівняльний аналіз понять «талант» та «самоактуалізація» через співставлення їхніх ознак. **Методологічною основою** є загальнонаукові методи аналізу — систематизація, порівняння, узагальнення досліджуваної проблеми. Це дозволяє систематизувати ознаки обдарованості та проаналізувати їхню співвіднесеність з характеристиками особистостей, що самоактуалізуються, та розглянути спільні ознаки. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше питання співвіднесення понять «талант» та «самоактуалізація» піднімається в культурологічному аспекті. **Висновки.** Терміни «самоактуалізація» і «талант» є дуже близькими, але не тотожними, адже кожен з них охоплює широке коло питань та ряд складових, чимало з яких є спільними, однак акцентування відбувається на успішній реалізації свого *різнобічного* потенціалу у першому випадку і на успішній реалізації свого *творчого* потенціалу, що виявляється у створенні унікальних продуктів матеріальної та духовної культури, — у другому.

Ключові слова: феномен таланту, самоактуалізація, риси обдарованих і талановитих людей, ознаки особистостей, що самоактуалізуються.

Ляшенко Лідія Леонідівна, аспірант кафедри культурології та культурних проєктів Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Феномен таланта и самоактуализация: точки пересечения

Цель работы. Исследование предлагает сравнительный анализ понятий «талант» и «самоактуализация» путем сопоставления их черт. **Методологической основой** являются общенаучные методы анализа — систематизация, сравнение, обобщение исследуемой проблемы. Это позволяет систематизировать черты одаренности и проанализировать их соотношение с чертами самоактуализирующихся людей. **Научная новизна** исследования заключается в том, что впервые в культурологическом аспекте затрагивается вопрос соотношения понятий «талант» и «самоактуализация». **Выводы.** Понятия «самоактуализация» и «талант» являются очень близкими, но не тождественными, ведь каждый из них охватывает широкий круг вопросов и ряд составляющих, немало из которых являются общими, однако акцентирование происходит на успешной реализации своего разностороннего потенциала в первом случае и на успешной реализации своего творческого потенциала, который проявляется в создании уникальных продуктов материальной и духовной культуры, — во втором.

Ключевые слова: феномен таланта, самоактуализация, черты одаренных и талантливых людей, черты самоактуализирующихся личностей.

Lyashenko Lidiya, postgraduate the Department of Cultural studies and Social Communications National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

The phenomenon of talent and self-actualization: points of intersection

Purpose of Research. The comparative analysis of concepts «talent» and «self-actualization» by comparison of their lines is offered in the research. **Methodology.** The scientific methods of analysis — systematization, comparison, generalization of the researched problem are the methodology basis of the article. These methods allow us to systematize the lines of the gifted people and analyse their correlation with the lines of self-actualizing people. **Scientific Novelty.** The scientific novelty of research is consist in that the question of correlation of concepts of «talent» and «self-actualization» is affected for the first time in the culturological aspect. **Conclusions.** The concepts of «self-actualization» and «talent» are very similar to each other, but not identical, because each of them includes the wide circle of questions and row of constituents. We focus on successful realization of one's versatile potential in first case and on successful realization of the creative potential.

Key words: phenomenon of talent, self-actualizing, lines of the gifted and talented people, lines of self-actualizing persons.

Актуальність теми дослідження. Як відомо, проблемою таланту цікавилися вчені різних галузей знань з давніх часів, в результаті чого цей феномен є достатньо вивченим сьогодні. Однак говорити про створення вичерпного визначення поняття «талант» та остаточне розуміння його природи, факторів, що сприяють його розвитку, або, навпаки, занепаду поки що не можна. Адже завдяки багатогранності та унікальності таланту кожної окремої видатної особистості цей феномен залишається частково нерозгаданою таємницею. Запропонований американським психологом і філософом Абрахамом Маслоу (1908-1970) термін «особистість, що самоактуалізується» [3], на наш погляд, може допомогти глибше зрозуміти не тільки психологію видатних постатей, що успішно прожили своє життя, але й випадки досягнення людьми найбільш високих результатів у своїй творчій діяльності, які притаманні найобдарованішим — талановитим та геніальним особистостям. Саме це зумовлює актуальність обраної теми.

Отже, метою даного дослідження є порівняльний аналіз феноменів «талант» та «самоактуалізація» через співставлення їхніх ознак та винайдення тих з них, що є спільними як для талановитих постатей, так і для особистостей, що самоактуалізуються. Для досягнення цієї мети пропонується розв'язати наступні завдання:

- співставлення рис обдарованих і талановитих людей із ознаками особи, що самоактуалізується;
- виокремлення тих рис-ознак, які є спільними для талановитої особистості та особи, що самоактуалізується;
- з'ясування взаємовідношення феноменів «талант» та «самоактуалізація».

У процесі аналізу буде застосовано культурологічний підхід, що полягає у синтезі підходів, що їх використовують теоретики — психологи, психоаналітики, генетики, історики, філософи, педагоги, музикознавці та, власне, культурологи — під час вивчення феномену таланту. Отже, саме співставлення рис обдарованих та талановитих постатей, що є доробком ряду вітчизняних та зарубіжних теоретиків різних галузей із рисами особи, що самоактуалізується, запропоноване фахівцем-психологом, на наш погляд, дозволяє розглядати запропоновану працю як культурологічну.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше піднімається питання співвіднесення понять талант та самоактуалізація у культурологічному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Багато хто з теоретиків працював над створенням моделі обдарованості, зібравши до купи її складові (Г. В. Ф. Гегель, А. Анастасі, Ф. Дольто, В. Ефрoїмсон, Н. Лейтес, І. Волощук, О. Гавеля, Ф. Горвіц, А. Готсдінер, Р. Ділтс, О. Кульчицька, Л. Левчук, Н. Литвинова, О. Матюшкін, В. Моляко, М. Обрайєн, С. Радченко, Р. Стернберг, О. Царькова, А. Шумілін та ін.). В результаті порівняння робіт низки зарубіжних та вітчизняних теоретиків нами було виокремлено, систематизовано та класифіковано ті чинники та риси обдарованості, що згадуються в більшості з них. Отже, ми розподілили риси та ознаки обдарованої особистості у три групи, об'єднуючи ті, що мають безпосереднє відношення до її інтелектуальної діяльності, психологічного та особистісного розвитку, а також до її соціального портрету.

I. Механізми інтелектуальної діяльності:

1. Гнучкість, дивергентність мислення; винахідливість та вміння знаходити нестандартні рішення; креативність та творчість.
2. Оригінальність.
3. Висока концентрація та тривала зосередженість.
4. Велика працездатність.
5. Допитливість.
6. Наполегливість, цілеспрямованість та завзятість.
7. Критичність мислення; самокритичність і здатність до самооцінки.
8. Великий обсяг систематичних та міцних знань; компетентність, високий інтелект та інтерес до певної галузі з дитячих років.
9. Широта інтересів, відкритість для нового; потреба і прагнення до новизни.
10. Порівняна легкість у засвоєнні знань.
11. Внутрішня пізнавальна мотивація, постановка нових завдань і проблем, прагнення до істини.
12. Пізнавальна самостійність.
13. Постійна інтелектуальна активність та зайнятість.
14. Жива уява.
15. Фантазія.

II. Психологічні та особистісні характеристики:

1. Готовність приймати на себе виправданий ризик.
2. Віра у свої сили і в себе.
3. Інтуїція та здатність до прогнозування.
4. Почуття гумору.
5. Здатність до емоційного сприйняття, надзвичайна вразливість і загострена сприйнятливність та надчутливість.
6. Значна пам'ять.
7. Воля, характер та готовність долати перешкоди.
8. Отримання задоволення від роботи.
9. Здібність систематизувати досвід та системне мислення.
10. Безпосередність та «дитяче сприйняття».

III. Соціальний портрет:

1. Соціальна автономія (незалежність від позиції оточуючих) та суверенне мислення й судження.
2. Харизма.
3. Творча ініціативність.

Натомість А. Маслоу [3] виокремлює наступні характеристики людей, що самоактуалізуються: сприйняття реальності, прийняття, спонтанність, центрування на проблемі, схильність до усамітнення, автономія, свіжість сприйняття, пікові переживання, людська спорідненість, скромність та повага до оточуючих, міжособистісні відношення, етика, засоби та цілі, почуття гумору, креативність, опір залученню до культурних норм, недосконалості, цінності та вирішення протиріч. Очевидним є те, що унікальність особистостей, що самоактуалізуються, не зводиться до наведених вченим дев'ятнадцяти характеристик. Саме тому, обґрунтовуючи їх, психолог наводить ряд інших рис: інтелектуальна потужність, бажання відкривати нове, метамотивація, здатність до граничної концентрації, творчі здібності у широкому сенсі, винахідливість, оригінальність, мета життя, пов'язана із покращенням світу, вміння радіти життю. Пропонуємо назвати їх *супутніми ознаками* особистостей, що самоактуалізуються, адже вони також дуже важливі підчас визначення особливостей поведінки видатних людей, їхнього мислення, відношення до оточуючого світу та до себе. Для аналізу основних характеристик А. Маслоу ми пропонуємо помістити їх в іншій послідовності, відповідно до їхнього взаємозв'язку.

Як видно зі списку характеристик особистості, що самоактуалізується, *більшість* з них мають аналогічні (наприклад, почуття гумору, креативність, автономія) або близькі риси обдарованих людей. У той самий час *усі супутні ознаки* є рисами обдарованих людей. Розглянемо характеристики, супутні ознаки та риси обдарованості/таланту/геніальності детальніше.

Найважливішою, на нашу думку, є прийняття, як фундаментальна характеристика особистості, що самоактуалізується. Проявляється ця риса у вмінні приймати себе такою, якою людина є. Отже, такої людині практично не є властивими «лицемірство, хитрість, удавання, бравада, нахабство, гра, спроби справити враження» [3, 193].

Під характеристикою сприйняття реальності А. Маслоу розуміє здатність індивідів, що самоактуалізуються, бачити «приховані від інших тенденції і закономірності» [3, 190]. Вчений зазначає, що результатом цієї здатності є той факт, що їхні прогнози стосовно майбутнього частіше за все збуваються. Враховуючи це, стає очевидним, що дана характеристика А. Маслоу близька до такої ознаки обдарованих постатей, як інтуїція та здатність до прогнозування. Окрім того, А. Маслоу зазначає, що сприйняття реальності виявляється у вмінні відрізнити дійсність у всіх її проявах від власних бажань, страхів, тривог, уявлень і т. д. За словами психолога, найточніше цій здатності відповідає термін «безневинний погляд» (innocent eye) [3, 191]. В даному контексті доцільним є порівняння наведеної характеристики А. Маслоу із такими ознаками високо обдарованих постатей, як безпосередність та дитяче сприйняття (Г. В. Ф. Гегель, Ф. Дольто, В. Ротенберг). Також американський вчений наводить такі важливі риси постатей, що самоактуалізуються (*супутні ознаки*), як *інтелектуальна потужність* та *бажання відкривати нове, непізнане, невідоме* [3, 191], що перегукуються із рядом ознак обдарованих постатей: великий обсяг систематичних та міцних знань; компетентність, високий інтелект; широта інтересів, відкритість для нового; постановка нових завдань і проблем.

Спонтанність є близькою до розглянутих вище здатностей до прийняття, сприйняття реальності та дитячого сприйняття, адже вона виражається як стандартна, або нестандартна поведінка, що в обох випадках викликана «спонтанними, природними спонуканими та думками» [3, 193] та більшою мірою, за словами вченого, притаманна «маленьким дітям та тваринам» [3, 194]. Розглядаючи цю характеристику, психолог наголошує на свідомому пошуку постаттю, що самоактуалізується, товариства таких само високо розвинених людей, в компанії яких вона відчуватиме себе вільно та розкуто.

У науковій літературі, присвяченій вивченню обдарованості, нами знайдено ряд робіт (Г. В. Ф. Гегель, Б. Керролл, О. Кульчицька), в яких теоретики також наголошують на прагненні обдарованих та більшою мірою талановитих і геніальних постатей спілкуватися виключно із собі подібними — високо обдарованими постатями. Це продиктовано, у першу чергу, прагненням до саморозвитку та самовдосконалення. І ця самореалізація та досягнення досконалості замість боротьби із зовнішніми обставинами, за словами А. Маслоу, є *метамотивацією* (наступна *супутня ознака*) особистостей, що самоактуалізуються

Варто зазначити, що цінності А. Маслоу розглядає і як *супутні ознаки* (в якості універсальних *життєвих цінностей* як критерію поведінки в контексті розгляду альтруїстичних, а не егоїстичних життєвих цілей), і як окрему характеристику, наголошуючи, що вони формуються у тісному зв'язку із розглянутою вище світоглядною орієнтацією — безумовним прийняттям оточуючого світу та себе. Разом з тим, психолог наголошує, що цінності цих людей відображають унікальність кожної постаті «через те,

що самоактуалізація є актуалізацією свого Я, а однакових Я не існує. Є лише один Брамс, один Ренуар, один Спіноза» [3, 211].

Окрім сформованої ціннісної сфери, особистості, що самоактуалізуються, мають строгий етичний кодекс та моральні стандарти, яким вони підпорядковують свою поведінку. Важливим є те, що для цих людей зазвичай не є характерним непослідовна поведінка, сумніви, внутрішні конфлікти та ін., адже їхній внутрішній моральний, етичний та ціннісний стрижень є незмінним та дуже міцним до зовнішніх ударів. Ця характеристика (етика) пов'язана із останньою з наведених психологом характеристик особистостей, що самоактуалізуються — розв'язанням суперечностей, — в результаті чого бажання таких людей повністю узгоджуються із аргументами розуму.

Наступна характеристика — свіжість сприйняття, — з одного боку, пов'язана із розглянутим вище сприйняттям реальності, а, з іншого — із засобами та цілями (близькими до характеристики цінності). У першому випадку мова йде про те, що ці люди сприймають реальність та оточуючий світ об'єктивно та не заангажовано і вміють цінувати те, що мають та радіти звичайним, буденним речам, як вперше. Не втрачаючи свіжості сприйняття звичайних та звичних речей, вони здатні бачити нове у добре відомому та відкривати нові якості у старих зв'язках та співвідношеннях. Стосовно зв'язку характеристик свіжість сприйняття та засоби та цілі зазначимо наступне. А. Маслоу наголошує на вмінні особистостей, що самоактуалізуються, насолоджуватися не стільки досягненням поставленої мети (кінцевим результатом), а скільки самим процесом цього шляху, процесом активної діяльності, насолоджуючись ним та пропонуючи новий, творчий погляд на буденні речі.

Таким чином, свіжість сприйняття напряму пов'язана ще із універсальною *супутньою ознакою* усіх особистостей, що самоактуалізуються та, додамо, усіх обдарованих людей — *креативністю*, — яку «супроводжують» *творчі здібності* у широкому сенсі, *винахідливість* та *оригінальність*. А. Маслоу акцентує увагу на двох важливих фактах. По-перше, він зазначає що усі діти володіють універсальною креативністю, яку звичайні дорослі більшою мірою втрачають під час входження у поле заборон, обмежень та норм поведінки певної культури. По-друге, психолог наголошує, що окремим індивідам вдається зберегти «свіжий погляд» на життя, або, втративши, знову його набути. В той самий час на креативний потенціал особистостей, що самоактуалізуються, саме завдяки тому, що вони є значно менш «окультурені», ці обмеження та заборони не діють згубно. І це є результатом більшою мірою їхнього власного вибору — вони свідомо не приймають у своє життя та внутрішній світ того, що може завадити їхній творчій самореалізації.

Значущість цієї ознаки А. Маслоу підкреслює тим, що виділяє її в окрему характеристику — опір залученню до культурних норм, що полягає у впевненому та наполегливому відстоюванні *власних* принципів та норм поведінки. *Супутніми ознаками* до розглянутих характеристик А. Маслоу називає *високий інтелект* (вдруге наводячи цю рису!) цих постатей, *мету життя*, пов'язану із покращенням світу, та *вміння радіти життю*. Остання ознака, на наш погляд, безпосередньо пов'язана із почуттям гумору і може бути розглянута як одне з *джерел*, що дають наснагу цьому почуттю. Окрім того, опір залученню до культурних норм, на нашу думку, є іншим боком прагнення до автономії.

Автономна людина, за А. Маслоу, це людина, що здатна приймати самостійні рішення, має самодисципліну, є відповідальною та сильною особистістю. *Супутньою ознакою* таких людей А. Маслоу називає *самодостатність* [3, 197], що виявляється, головним чином, у стійкості перед ударами долі, випробуваннями, коли особистість, що самоактуалізується, залишається спокійною та врівноваженою у тих обставинах, які звичайну людину можуть привести до загибелі.

Схильність до усамітнення, на наше переконання, є тією характеристикою, що стає передумовою для формування розглянутої вище автономії і виявляється вона у вмінні цих людей не просто легше за інших переносити усамітнення, але любити і прагнути його. Усамітнення допомагає «відсторонитися від ситуації, поглянути на неї збоку» [3, 196], завдяки чому у цих постатей швидко формуються такі супутні якості, як «схильність самостійно інтерпретувати ситуацію, не покладаючись на думку оточуючих» та здатність до граничної концентрації [3, 196]. Отже, цими якостями характеризується самостійна людина, що має незалежну позицію, власну точку зору та яка вміє об'єктивно дивитися на речі.

Центрування на проблемі, а не на своєму Его, — як прагнення до виконання важливої задачі чи певної місії, що стає метою життя та зазвичай віднімає дуже багато сил та часу, — є наступною характеристикою особистостей, що самоактуалізуються. А. Маслоу зазначає, що питання, якими заклопотані ці особистості, відносяться до вічних¹, «які прийнято називати етичними, або філософськими» [3, 195]. Це дозволяє вченому називати цих постатей в певному розумінні філософами,

адже, вони у своїй діяльності *орієнтуються на довготривалі інтереси*. Ця характеристика близька до таких ознак обдарованих постатей, як постановка нових завдань і проблем, прагнення до істини; цілеспрямованість та завзятість.

Сутністю такої характеристики особистостей, що самоактуалізуються, як пікові переживання, А. Маслоу вважає здатність до відчуття трансцендентних переживань та тяжіння цих людей до музики, поезії, філософії та релігії. Супутніми ознаками цієї риси є тривале зосередження на вирішенні будь-якої проблеми, здатність до тривалої концентрації та до самозабутнього насолодження творами мистецтва. Ці ж ознаки однаковою мірою визначають і високо обдарованих людей.

Дуже близькими та взаємопов'язаними, на наше переконання, є такі характеристики особистостей, що самоактуалізуються, як людська спорідненість, міжособистісні відношення та скромність і повага до оточуючих. Ілюструючи їх, А. Маслоу відзначає приязнь цих постатей не лише до людства в цілому, але й до окремих людей. Разом з тим психолог акцентує увагу на вибірковості цих особистостей — їхні друзі переважно також мають прагнення до самоактуалізації. Хоча друзів у цих людей зазвичай дуже мало, міжособистісні відношення з цими одиницями завжди набагато глибші та відверті. Цю думку дуже точно висловив сучасний американський письменник та філософ Р. Бах: «Глибина близькості до іншої людини обернено пропорційна кількості інших людей в нашому житті» [1].

Ще однією характеристикою особистостей, що самоактуалізуються, А. Маслоу називає почуття гумору, але особливе, можна сказати, «елітне», враховуючи вибірковість у темах та в об'єктах для гумору. Так, ці постаті ніколи не сміятимуться над іншими, не принижуватимуть, не розповсюджуватимуть непристойні та безглузді жарти. Вони скоріш будуть ненав'язливо та вдало жартувати над собою. Їхній гумор філософський, стриманий, зрозумілий лише у колі високо інтелекгентних людей, здатних до здорової самокритики. Отже, навіть гумор цих людей просякнутий інтелекгентністю, відчуттям такту, поваги до оточуючих та до себе.

У той самий час А. Маслоу наголошує на недосконалостях особистостей, що самоактуалізуються, підкреслюючи у виключно позитивному аспекті природність того, що видатні постаті, котрі багато в чому сприймаються нами як взірці (за силою волі, незалежністю, автономією, наполегливістю у житті та творчості та ін.), мають і ряд недоліків характеру. Психолог наголошує, що недосконалих людей не існує, але радить сприймати це як об'єктивну істину. Вчений вважає, що спроба деяких психоаналітиків розглядати ці недосконалості видатних людей на прикладі їхніх шкідливих звичок, дратівливості, гніву, почуття провини і тривоги як такі, що мають невротичну природу, є помилковою, адже ці прояви є другорядними та з'являються лише епізодично, в певних ситуаціях.

Висновки. Завдяки проведеному у статті співставленню рис обдарованих постатей із характеристиками людей, що самоактуалізуються, було з'ясовано, що більшість з них є притаманними як першим з них, що досягли вищого, або найвищого рівня обдарованості (талант, або геніальність, відповідно) так і другим. Окрім того, переважна більшість із наведених А. Маслоу *супутніх ознак* особистостей, що самоактуалізуються, характеризує і високо обдарованих людей.

У процесі аналізу було запропоновано іншу послідовність характеристик особистостей, що самоактуалізуються, продиктовану виключно логікою взаємозв'язку між ними, адже ці характеристики формують, так би мовити, ланцюг, у якому усі ланки є взаємообумовленими та пов'язаними одна з одною: прийняття (основна ознака, що стає передумовою життєрадісності як світоглядної позиції), сприйняття реальності, спонтанність, цінності, етика, розв'язання суперечностей, свіжість сприйняття, засоби та цілі, креативність, опір залученню до культурних норм, схильність до усамітнення, автономія, центрування на проблемі, пікові переживання, людська спорідненість/міжособистісні відносини/скромність і повага до оточуючих, почуття гумору, недосконалості (по-перше, їхня наявність, а, по-друге, безумовне прийняття особистостями, що самоактуалізуються, своїх недосконалостей). Ця риса, на нашу думку, не стільки завершує даний ланцюг, скільки повертає до найпершої характеристики — прийняття — утворюючи «замкнене коло» характеристик.

Вкрай важливим є підкреслення та виокремлення тих ознак, які А. Маслоу, впродовж трактування різних характеристик, акцентує *декілька разів*: 1) *вибірковість* у спілкуванні, критерієм якої є характер людини, її здібності і таланти; 2) *схожість* у певних аспектах психології та особистісних якостях *до дітей* (сприйняття реальності, щирість, відкритість, спонтанність, універсальна креативність); 3) *інтелектуальна* потужність; 4) вирішення вічних питань, певна *місія* у житті; 5) *самостійність*; 6) здатність до *концентрації*; 7) прагнення *радіти життю* (назвемо це світоглядним оптимізмом) та 8) *вміння захоплюватися* звичайними, буденними речами та *вміннями* інших. Також ми вважаємо за

потрібне підкреслити вірогідний *спадковий* характер ряду ознак, адже, на нашу думку, спадковість є як мінімум, значущим фактором формування прагнення до людської самоактуалізації та обдарованості (роботи Ф. Гальтона, Г. В. Ф. Гегеля, О. Степанова та ін.), а, можливо, навіть і вирішальним. А. Маслоу тільки побіжно торкається цього питання, припускаючи спадковий характер креативності. Стосовно ж взаємозв'язку понять особистість, що самоактуалізувалася, та талант/геній, на наш погляд, поняттю психолога більшою мірою відповідає саме «геній», адже фраза А. Маслоу про те, що здібності особистостей, що самоактуалізуються, можуть бути унікальними чи мати значення для усього людства, вказує саме на ранг геніальності, критерієм якої є творчість, що має загальнолюдське значення.

Усе означене дає нам змогу говорити про те, що високо обдаровані особистості зазвичай мають потенціал до самоактуалізації, однак реалізація цього потенціалу вже залежить від активізації особистісного фактору у їхньому житті. Таким чином, терміни «самоактуалізація» і «талант» є дуже близькими, але не тотожними, адже кожен з них охоплює широке коло питань, має ряд складових, чимало з яких є спільними, однак акцентуація відбувається на успішній реалізації свого *різнобічного* потенціалу у першому випадку і на успішній реалізації свого *творчого* потенціалу, що виявляється у створенні унікальних продуктів матеріальної та духовної культури, у другому.

Примітки

На значущості цієї риси наголошують Г. В. Ф. Гегель та В. Ефроїмсон, вивчаючи природу геніальності [2, 299; 4, 347].

Література

1. Бах Р. «Мост через вечність» — цитаты из книги [Электронный ресурс] / Ричард Бах. — Режим доступа: <https://www.livelib.ru/book/1000416950/quotes-most-chez-vechnost-richard-bah/~3> (дата обращения: 18.10.2017)
2. Гегель Г. В. Ф. Эстетика в 4-х томах / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. — М.: «Искусство», 1968. — Т. 1. — 312 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. 3-е изд. / Пер. с англ. — СПб.: Питер, 2008. — 352 с. — (Серия «Мастера психологии»).
4. Эфроимсон В. П. Генетика гениальности / Владимир Павлович Эфроимсон. — М.: Тайдекс Ко, 2002. — 376 с. (Библиотека журнала «Экология и жизнь». Серия «Устройство мира»).

References

1. Bach, R. D. (2012). «The Bridge Across Forever» — Quotations from a Book. Retrieved from <https://www.livelib.ru/book/1000416950/quotes-most-chez-vechnost-richard-bah/~3> [in Russian]
2. Hegel, W. F. (1968). Aesthetics, 1. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
3. Maslow, A. (2008). Motivation and Personality. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
4. Efroimson, V. P. (2002). Genetics of Genius. Moscow: Taidex Co [in Russian].